

ZAVIČAJNI MUZEJ U TUZLI

ČLANCI
I
GRAD A

ZA KULTURNU ISTORIJU ISTOČNE BOSNE

Knjiga I

TUZLA 1957

NEKE NOVE PREHISTORISKE KULTURE U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI

Prilikom rekognosciranja po sjeveroistočnoj Bosni, koje je 1955 god. izvršila jedna ekipa Zemaljskog muzeja i dr. Stanko Sielski iz Tuzle, ustanovljena su dva nova i važna prehistoriska lokaliteta. Prvi je **Gradina** u zaseoku **Grbači** kod Gornje Slatine, a drugi **Gradić** u selu **Matiću** kod Tolise. Oba ova lokaliteta su po svom položaju i površinskim nalazima slična, pa će vjerovatno i pretstavljati jednu kulturnu cjelinu.

Gradina u Grbači je smještena u sredini ovog zaseoka. To je, ustvari, jedan veliki i okrugli tel iznad obale riječice Tolise. Promjer tela iznosi oko 100 m, što je u svakom slučaju prilično velika površina za prehistorisko naselje. Uzvisina tela se diže na potpuno ravnom terenu, koji je ponekad ugražen od rijeke Tolise. Na taj način je sam otel bio i odlična zaštita od bilo kakve poplave.

Prije par godina je na Gradini sagradio kuću zemljoradnik Rade Kojić. Tom prilikom su kopani temelji kuće, a onda i jama za bunar. Prema pričanju vlasnika, izvađena je tada velika količina keramičkih fragmenata i grijalica od pečene zemlje, a kulturni sloj bi — navodno — bio debeo oko 3 metra od površine zemlje.

Kod pregleda tela moglo se ustanoviti da je njegov površinski dio jako bogat kremenim strugalicama, nožićima i kremenim otpacima. Uz to dolaze sitni fragmenti keramike. Iz usjeka koji je ostao na putu do Kojićeve kuće, izvađen je jedan nešto veći keramički komad. Na njemu je odlično sačuvana ornamentika u obliku redova izrezanih trouglova, koji među sobom ostavljaju odgovarajuću cik — cak liniju. Na prvi pogled se jasno vidi da ovaj fragment možemo sa sigurnošću pripisati poznatoj vučedolskoj (ili slavonskoj!) kulturi.

Gradić u **Matiću** ima isti izgled. To je jedna okrugla uzvisina — tel u barovitoj ravnici ispod sela, sa promjerom oko 100 m. Sada je tel opkoljen manjim jarkom, u koji se cijedi okolna voda. Prema pričanju mještana, prije 15 godina su se na gradiću kopale neke jame i tom prilikom se mogao vidjeti kulturni sloj debeo 2,5 — 3 (keramika, gar i sl.). Pored ostalog nađeno je i par grobova sa ljudskim skeletima i bronzanim prstenjem na rukama(!). Danas se na površinskom pojasu može sakupiti dosta sitnijeg kremenog oruđa — strugalica i nožića, pa i sitnijih fragmenata keramike. Nađeni su uglavnom primjerci grube keramike, po kojoj se, nažalost, nije mogla odrediti njena kulturna pripadnost.

Površinski nalazi, prema tome, sasvim odgovaraju onim sa Gradine u Grbači, pa možemo pretpostaviti da se radi o istoj kulturnoj manifestaciji.

Godinu dana kasnije obišao sam sa direktorom Zavičajnog muzeja u Tuzli, prof. Milicom Baum, prehistoriski lokalitet **Varoš** kod sela **Koraja**). Prilikom obilaska konstatovali smo da se ovaj lokalitet nalazi istočno od sela Koraja, u dnu polja Luke koje se pruža ispod pomenutog sela. Varoš je opet malo uzvišenje na barovitom terenu, donekle je nepravilnog oblika i sa najvećom dužinom oko 100 m. To je ponovo jedan pravi tel, kakav je i onaj u Maticu. Posebnu odliku ovog lokaliteta čini debeo zid od velikih komada crvenog pečenog lijepa, koji opasuje čitav tel i odvaja ga od okolnog vlažnog terena. Zbog toga u ovom slučaju i pomišljamo na neku vrstu utvrđenog prehistoriskog naselja. Zid je još vrlo dobro sačuvan, pa će se pri iskopavanju idućih godina moći potpuno ustanoviti njegov karakter.

Površinskim skupljanjem materijala, primjetili smo da se javlja u relativno velikom broju kremenno oruđe (nožići u prvom redu), a zatim obilje keramičkih komada. Po sakupljenim keramičkim fragmentima može se zasada reći da to pripada jednoj kasnoj fazi vinčanske kulture (posebno svojim kaneliranim ornamentima), a onda postoje analogne pojave i sa novootkrivenom neolitskom kulturom sojeničkog karaktera u samoj Tuzli²). Na to u prvom redu upućuju konične, pune noge od vaza, koje su i ovdje nađene.

Na osnovu ovih prvih zapažanja na tri navedena lokaliteta, već sada se nameću neka manja predhodna razmatranja.

Sva tri lokaliteta označavaju, donekle, novi tip naselja u ovom dijelu Bosne. Radi se o naseljima na barovitom terenu, podignutim na sasvim malim uzvišenjima. Naslagama kulturnog sloja uzvišenja su nešto povećana, tako da se danas sasvim jasno očitavaju na konfiguraciji tla. To su prema ovome pravi telovi, pa bi i čitavu manifestaciju mogli nazvati kulturom telova. Inače, ovakav tip naselja nije nepoznat u prehistoriskim periodima Evrope (na pr. neolitski telovi u Tesaliji, ili kasnolatenski tel Federsen Wierde na Sjevernom Moru itd.). No, oni su za nas u ovoj oblasti novi.

Sklanjanje u močvarnom predjelu imalo je, vjerovatno, svoje uzroke u potrebi odbrane. To će nam najbolje ilustrovati Varoš kod Koraja sa svojim zidom, kada bude sistematski istražena.

Ovdje upada u oči jedna druga činjenica. Ukoliko tel u Varoši pripada kasnom neolitskom dobu, a ostala dva tela dobu vučedolske kulture, onda ovdje imamo jednu jako naglašenu tradiciju iz neolita u postneolitskom periodu. To je osobito važno zbog toga, što se elementi vučedolske kulture javljaju u nekim drugim starijim kulturnim grupama. Takav je slučaj sa naseljem Nebo u dolini Bile³). O odnosu vučedolske kulture prema starijim kulturama pisao je u posljednje vrijeme S. Dimitrijević⁴) i naveo neke kasnoneolitske kulturne komplekse koji su imali uticaja na formiranje vučedolske kulture. Ispitivanje ova tri tela u sjeveroistočnoj Bosni dalo bi nam možda priliku da steknemo nešto bolji uvid u odnose mlađe vinčanske i vučedolske kulture. Tako barem indicira tradicija naseljavanja prema prvim zapažanjima.

Bilo bi, nadalje, od vanredne važnosti utvrditi osobine vučedolske kulture u Grbači (pa eventualno i u Maticu!), ukoliko se tamo radi o kompaktnijim slojevima ove kulture. Danas je već poznat čitav niz naselja ove kulture sa one strane Save. Neka su već ranije bila dobro poznata⁵), a poda-

ci o nekim iz okoline Vinkovaca su sada objavljeni⁶⁾. Naši telovi su u neposrednom susjedstvu sa prekosavskim lokalitetima i od osobitog je interesa upoznavanje njenih međusobnih odnosa. Kod toga je možda još više od interesa hronološki momenat. S. Dimitrijević je podijelio vučedolsku kulturu na četiri faze. U najmlađu od njih — fazu degeneracije — stavio je Hrustovaču u Bosni⁷⁾. Vučedolska kultura je prema njegovim riječima prodrla uopće u Bosnu tek u ovoj završnoj fazi⁸⁾.

Danas imamo nove nalaze vučedolske kulture u Zecovima kod Prijedora, sa kamenim oruđem⁹⁾. Ukoliko bi i pretpostavljena slavenska kultura naših telova u sjeveroistočnoj Bosni uključivala kremeno i kameno oruđe, onda bi morao da otpadne njen kasni nastanak u ovim krajevima.

Zbog svih ovih momenata, ispitivanje tri pomenuta tela će vjerovatno dati važne podatke ne samo za direktno proučavanje ove kulture telova, nego i za dalje rasvjetljavanje nekih društvenih i kulturnih odnosa u kasnom neolitu i eneolitu ove oblasti.

NAPOMENE

¹⁾ Lokalitet je još godinu dana ranije otkrila sama prof. Milica Baum, te njoj treba zahvaliti za prve podatke o ovom značajnom lokalitetu.

²⁾ Vidi članak o tome u »Archaeologia iugoslavica« III, kao i članak I. Puša u ovom broju časopisa.

³⁾ A. Benac, Quelques éléments nouveaux sur les vases du type de Butmir, *Archaeologia iugoslavica* I, p. 7—14.

⁴⁾ S. Dimitrijević, Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture, *Opuscula archaeologica* I, Zagreb 1956, str. 30 i dalje.

⁵⁾ Vidi R. Schmidt, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945; *Corpus vasorum antiquorum*, Fasc. 1 i 2.

⁶⁾ S. Dimitrijević, *Arheološki vestnik* VII/4, Ljubljana 1956, str. 408—421.

⁷⁾ S. Dimitrijević, *Opuscula archaeologica* I, str. 33.

⁸⁾ *Ibid.*, str. 37.

⁹⁾ U pripremi za objavljivanje.